

DOI: <https://doi.org/10.36719/2663-4619/115/32-38>

Telli İbrahimova

Bakı Slavyan Universiteti

filologiya üzrə fəlsəfə doktoru

<https://orcid.org/0009-0004-6066-8608>

69_cicek_69@rambler.ru

İradə Zamanova

Bakı Dövlət Universiteti

<https://orcid.org/0009-0006-1272-9466>

zirada04@gmail.com

Respublikamızda məktəb yaşında öyrənməyi öyrənmək səriştəsinin formalaşmasının psixoloji-pedaqoji imkanlarının təsnifatı

Xülasə

Məqalə ümumi təhsil müəssisələrdə *öyrənməyi öyrənmək* səriştələrini şəxsi və peşəkar inkişaf üçün əhəmiyyətli dərəcədə faydalı olan ömür boyu öyrənmə bacarıqları ilə birləşdirir və təsvir edir. Məqalənin məqsədi Azərbaycanda ümumi təhsil müəssisələrində şagirdlərin öyrənməyi öyrənmək bacarıqlarını inkişafında pedaqoji-psixoloji sahələrin təsnifatını təqdim etməkdir.

Bu, öyrənmə bacarıqlarının və ya strategiyalarının açıq şəkildə öyrədilməsi yolu ilə şagirdlərin öyrənmə bacarıqlarını yalnız kurikulumun müəyyən aspektləri üzrə əldə etmələri əvəzinə, inkişaf etdirmək üçün ibtidai və orta məktəblərdə aparılan öyrənmə təsnifatı tədqiqatlarını müəyyən etmək məqsədi daşıyır.

Öyrənməyin təsnifatı bir iyerarxik ardıcılıq elmə *idraki, affektiv və psixomotor* sahə kimi məlumdur. Bu təsnifat olmadan təlimdə şagirdlərin idraki fəaliyyət ardıcılığı düzgün yaranma bilmir. Müşahidələr göstərir ki, öyrənməyi öyrənməyin təsnifatı son təhsil təcrübələrində daha çox müzakirə olunan sahədir.

Bu, öyrənmə bacarıqlarının və ya strategiyalarının açıq şəkildə öyrədilməsi yolu ilə şagirdlərin öyrənmə bacarıqlarını inkişaf etdirmək üçün ibtidai və orta məktəblərdə aparılan tədqiqatları müəyyən etmək məqsədi daşıyırdı.

Açar sözlər: *öyrənmək, iyerarxiya, təsnifat, koqnitiv, sosial və affektiv*

Telli İbrahimova

Baku Slavic University

PhD in Philology

<https://orcid.org/0009-0004-6066-8608>

69_cicek_69@rambler.ru

İradə Zamanova

Baku State University

<https://orcid.org/0009-0006-1272-9466>

zirada04@gmail.com

Classification of Psychological and Pedagogical Opportunities for the Formation of the Skill of Learning to Learn at School age in our Republic

Abstract

The article combines and describes learning-to-learn competences in general education institutions with lifelong learning skills that are significantly useful for personal and professional development. The purpose of the article is to present a classification of pedagogical and psychological areas in the development of learning-to-learn competences of students in general education institutions in Azerbaijan.

This aims to identify the studies of learning classification conducted in primary and secondary schools in order to develop students' learning skills through explicit teaching of learning skills or strategies, rather than their acquisition of learning skills only in certain aspects of the curriculum.

The classification of learning is known to science as a hierarchical sequence of cognitive, affective and psychomotor areas. Without this classification, the sequence of cognitive activity of students in training cannot be formed correctly. Observations show that the classification of learning-to-learn is the most discussed area in recent educational practices.

This aimed to identify research conducted in primary and secondary schools to develop students' learning skills through explicit teaching of learning skills or strategies.

Keywords: *learning, hierarchy, classification, cognitive, social and affective*

Giriş

“Öyrənmək” bir təhsil anlayışı kimi öz inkişaf sahəsini dinamik şəkildə dəyişmişdir. Təhsil aldıkları müddətində öyrənənlər təhsillərində uğur qazanmaq üçün müxtəlif öyrənmə bacarıqlarından istifadə edə bilirlər. Bu bacarıqlar onların mürəkkəb problemləri həll etmək, düşünülmüş suallar vermək və anlayışlarını daha da inkişaf etdirmək üçün istifadə edə biləcəyi yumşaq bacarıqları və düşünmə strategiyalarını əhatə edir. Rəqəmsal iqtisadiyyatda inkişaf etmək üçün məktəb şagirdlərinin rəqəmsal dövrün bacarıqlarına sahib olması vacib şərtidir. Buna görə də məktəb və təhsil sistemi üçün yüksək keyfiyyətli bilik və düzgün dəyər sistemi ilə yanaşı, bu bacarıqları öyrətmək çox vacibdir (Ağayev, Talıbov, İsayev, Eminov, 2006; Anderson, Krathwohl, 2001).

Öyrənmə bacarıqlarının inkişafı şagirdlərə məktəbdə və gələcək karyeralarında uğur qazanmağa kömək edə bilər. Bu bacarıqların qazanılmasında sistemlilik yaratmaq üçün tədqiqatçı alimlər öyrənənlərin yaradıcı düşünməyi, mürəkkəb problemləri həll etməyi və məktəbdə effektiv ünsiyyət qurmağı öyrətmək yollarını təqdim edirlər.

Tədqiqat

Öyrənmə bacarığı geniş mənada insanın yeni bilik, bacarıq və anlayış əldə etmək qabiliyyətinə aid edilə bilər. Buraya bir neçə əsas komponent və davranış modelləri daxil edilir. *Məsələn*, idrak prosesləri öyrənməyə imkan verən yaddaş, diqqət, qavrayış və düşüncəni əhatə edir (Barrett, 2016; Clark, 2020). Öyrənmənin təsnifatına nəzər salsaq, ümumi baxış üzrə ən çox tələb olunan metakognitiv bacarıqlardır ki, bu bacarıqların formalaşması yalnız öyrənməyi öyrətmək əsasında inkişaf edir.

- Rəqəmsal əsr savadlılığı

Alvin Toffler qeyd edir ki, “21-ci əsrin savadsızları oxuyub yazma bilməyənlər deyil, öyrənmə bilməyənlər, öyrənmə bilməyənlər və yenidən öyrənmə bilməyənlər olacaq”. İnformasiyanın qəbuluna gəldikdə, onun insan beynində saxladığı miqdar və oraya necə çatdığı artıq o qədər də vacib deyil, önəmli olan onunla nə etdiyinizdir. Bu o deməkdir ki, şagirdlər müvəffəqiyyətli olmaq üçün müxtəlif mediada məlumatları təhlil etmək, əldə etmək, idarə etmək, integrasiya etmək, qiymətləndirmək və yaratmağı bacarmalıdırlar ki, bu da informasiya və media savadlılığını nəzərdə tutur (Burke, Tobler, Baddeley, Schultz, Ungerleider, 2020, s. 123).

- Ünsiyyət bacarıqlarının öyrənilməsi

Ünsiyyət istənilən uğurlu əməkdaşlığın əsasını təşkil edir, lakin o, ikitərəfli və kifayət qədər əks-əlaqə ilə olmalıdır. Müasir dövrün şagirdi ünsiyyət dövründə yeni ünsiyyət formaları, kanalları və vasitələrini öyrənməlidir. Digərləri ilə ünsiyyət qurmaq bacarığı şagirdlərə öyrənməyi öyrədir. Sözügedən kommunikasiya proseslərində mübadilə ediləcək məzmunun ifadəsi və yaradılması ilə bağlı imkanların vasitələrin inkişafını izləməsi və bərabər dərəcədə zənginləşdirilməsi zəruridir. Məktəb yaşlarında fikirlərin ifadə etmək, yazmaq, ünsiyyət qurmaq üçün lazım olan bilik və bacarıqların mənimsənilməsindən asılıdır (Fishman, Golub, 2007; Hoque, 2017).

- Əməkdaşlıq bacarıqlarının öyrənilməsi

Ümumi təhsil məktəblərində öyrənməyin ən unikal bacarıqlarından biri fərdiliyin sosial inkişafda rolu və müasir cəmiyyətdə liderlik mövqeyini müəyyən etməkdir. Gənc yaşlarından idarəetmə bacarıqlarının formalaşması onlarda yalnız birlikdə işləmək, fikir və bilik mübadiləsi aparmaq və öz

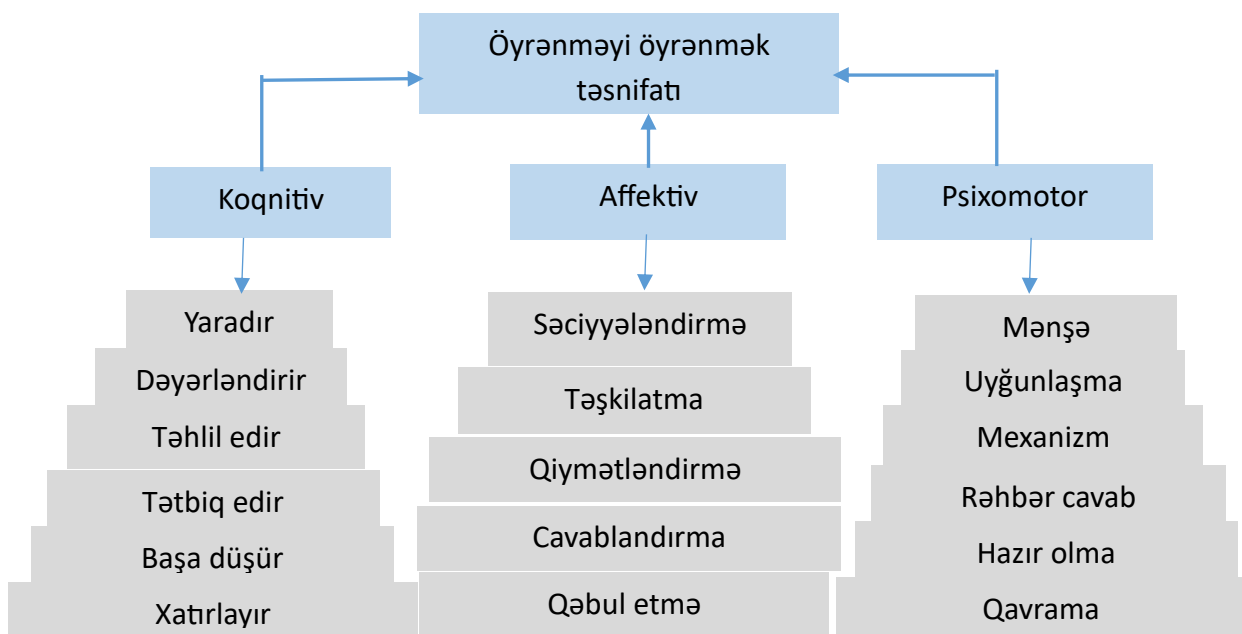
qabiliyyətlərini birləşdirməklə böyük nəticələr əldə edə bilirlər. Buna görə də uşaqların xüsusilə ibtidai məktəbin son illərində və orta məktəb boyu əməkdaşlıq, ünsiyyət qurmaq, sağlam fikir mübadiləsi aparmaq, münəqişələri düzgün həll etmək və güzəştə getmək bacarıqlarını inkişaf etdirmək çox vacibdir ki, bu da onları böyüklər dünyasına intensiv şəkildə hazırlayır (Burke, Tobler, Baddeley, Schultz, Ungerleider, 2020; Clark, 2020)

- *Yaradıcılıq bacarıqlarının öyrənilməsi*

Tədrisin ən yüksək pilləsi olan yaradıcılıq üçün digər bilik səviyyələrini mənimsəməklə yanaşı, təbii ki, sağlam yaradıcılıq da lazımdır. Yaradıcılıq yeni bir ideya yaratmaq üçün yeni əlaqələri, münasibətləri və artıq tanış olan elementləri uyğunlaşdırmaq imkanlarını kəşf etmək deməkdir. Uşaqların uğur qazanmasına imkan yaratmaq istəyiriksə, onların yaradıcılığını qidalandırmalı və bəsləməliyik. Bu bacarığı qazanmaqla onlarda müxtəlif düşüncə tərzə və dünyaya baxış, problemlərə və vəzifələrə yeni yanaşmalar tapmaq mümkün olur (Barrett, 2016; Hoque, 2017; Moskvichev, 2009).

1. Öyrənməyi öyrənmək bacarıqlarının təsnifatı

Öyrənmə bacarıqlarının təsnifatı (ÖBT) ilk olaraq 1997-ci ildə təkmilləşdirilə bilən öyrənmə üçün ömürboyu bacarıqlara diqqəti cəlb etmək məqsədi ilə yaradılmışdır. Öyrənmə bacarıqları şagirdin performansında və böyüməsində mərkəzi elementdir (Burke et al., 2009). Burke və başqaları bu bacarıqları 25 ildən artıq müddətdə təhsil prosesinin təkamül tarixinin ayrılmaz hissəsi kimi izah edir. Müəllif öyrənməyi öyrənmək təhsil performansı və özünü inkişaf rolunun dərk edilməsinin vacibliyini vurğulayır (Fishman, Golub, 2007, s. 23). Burada şagird biliklərinin əsas qazanılması yolları izah edilir.

Şəkil 1. Öyrənməyi öyrənmək fəaliyyətinin təsnifatı (1997)

Təsnifat üzrə öyrənmə davamlı inkişaf, eləcə də dəyişmə prosesi kimi qəbul edilir. Öyrənin təsnif olduğu üç əsas domen (istiqamət) var: *Koqnitiv domen*, *Affektiv domen* və *Psixomotor domen* daxildir. Koqnitiv domen - hiss və ya emosiyaların inkişafı nəzərdə tutulur. Buraya idraki fəaliyyət ardıcılığı daxildir (Clark, 2020; Fishman, Golub, 2007; Toffler, 1995).

Koqnitiv öyrənmə sahəsi

Koqnitiv öyrənmə sahəsinə bilik, o cümlədən intellektual bacarıqların inkişafı daxildir. Bu, intellektual qabiliyyət və bacarıqların inkişaf etdirilməsinə xidmət edən müəyyən faktların, nümunələrin və ya konsepsiyaların xatırlanması və tanınmasını özündə birləşdirir. Onun ilk addımı bilikdir, yəni əvvəllər öyrənilənləri xatırlamaqla materialı, faktları, nəzəriyyələri və ya müvafiq olan

hər hansı bir şeyi yada salmaq deməkdir. Öyrənmənin klassifikasiyasında “*Koqnitiv*” domen tənqidi düşünmə, problem həll etmə və bilik bazası yaratmaq kimi intellektual bacarıqlara yönəldilmişdir. *Koqnitiv sahədə* öyrənmə prosesləri bacarıqlar iyerarxiyasını əhatə edir: *məlumatın işlənməsi, anlayışın qurulması, biliklərin tətbiqi, problemləri və həll edilməsi, tədqiqatların aparılması* daxildir. Bu, ilk dəfə Benyamin Bloomun (1956) tədqiqatçılarının orijinal qrupu tərəfindən yaradılmış ilk domen idi. Bu təsnifata koqnitiv mürəkkəbliyin altı səviyyəsi *xatırlayır, başa düşür, tətbiq edir, təhlil edir, dəyərləndirir və yaradır* daxildir (Clark, 2020; Fishman, Golub, 2007; Hoque, 2017).

Koqnitiv öyrənmə öyrənənlərin hisslərini konstruktiv və uzunmüddətli şəkildə cəlb edən immersiv və aktiv bir prosesdir. O, beynin potensialını maksimum dərəcədə artırmağı öyrədir və yeni məlumatların mövcud ideyalarla əlaqələndirilməsini asanlaşdırır, yaddaşı və saxlama qabiliyyətini dərinləşdirir.

Aşağıdakı diaqramda iyerarxik tənzimləməyə diqqət yetirin, bu o deməkdir ki, öyrənmənin klassifikasiyasında “*Koqnitiv*” sahə tənqidi düşünmə, problem həll etmə və bilik bazası yaratmaq kimi intellektual bacarıqlara yönəldilmişdir. *Koqnitiv sahədə* öyrənmə prosesləri bacarıqlar iyerarxiyasını əhatə edir: *məlumatın işlənməsi, anlayışın qurulması, biliklərin tətbiqi, problemləri və həll edilməsi, tədqiqatların aparılması* daxildir (Vygotsky, 1978).

Koqnitiv öyrənmə öyrənənlərin hisslərini konstruktiv və uzunmüddətli şəkildə cəlb edən immersiv və aktiv bir prosesdir. O, beynin potensialını maksimum dərəcədə artırmağı öyrədir və yeni məlumatların mövcud ideyalarla əlaqələndirilməsini asanlaşdırır, yaddaşı və saxlama qabiliyyətini dərinləşdirir.

Yuxarıda verilmiş diaqramda iyerarxik tənzimləməyə diqqət yetirsək, görmək olur ki, daha yüksək səviyyələr qabiliyyəti aşağı səviyyələrə daxil edilir.

İkinci addım *anlamadır ki*, bu da bir şeyin arxasındakı həqiqi mənası qavramaq bacarığı ilə bağlıdır və materialı tərcümə və ya şərh etməklə həyata keçirilə bilər.

Üçüncü addım *tətbiqetmədir*, yəni müəyyən bir vəziyyətdə və ya kontekstdə öyrənilən hər şeyi tətbiq etmək bacarığı.

Dördüncü addım *təhlildir*, yəni onun təşkilati strukturunu asanlıqla başa düşmək üçün materialı daha kiçik hissələrə bölmək bacarığıdır və bu, hissələri müəyyən etməklə, onlar arasındakı əlaqəni təhlil etməklə və ya daxil edilən təşkilati prinsipləri tanımaqla həyata keçirilə bilər.

Beşinci addım *dəyərləndirmədir*, yəni faydalı bir şey yaratmaq üçün müxtəlif hissələri bir araya gətirmək bacarığı formalaşır, yəni müəyyən bir səbəbdən materialın dəyərini mühakimə etmək deməkdir.

Sonuncu mərhələ *yaratmaqdır*. Qərarların əsası üçün müəyyən meyarlar olmalıdır (Clark, 2020; Nəzərov, Mollayeva, 2011). Yeni istehsal olunmuş bilik, fəaliyyət bu sahəyə daxildir. Şagirdin öyrənmə prosesində öyrəndiyi yeni ideya və məhsul təqdim olunur.

- **Affektiv öyrənmə sahəsi (Krasvolun affektiv təsir nəzəriyyəsi- 2004)**

Affektiv, emosiyaların nəticəsi olan və onların təsirinə məruz qalan hərəkətlərə aiddir. Nəticə etibarilə, affektiv sahə emosiyalar, münasibətlər, qiymətləndirmələr və dəyərlərə aiddir. Bu, maraq, diqqət, narahatlıq və məsuliyyət münasibətlərini göstərən davranışlarla nümayiş etdirilən öyrənmə üçün olduqca fərvidir (Clark, 2020; Moskvichev, 2009; Nəzərov, Mollayeva, 2011).

Affektiv öyrənmə *şüur, maraq, diqqət, narahatlıq və məsuliyyət, bacarıq* münasibətlərini göstərən davranışlarla nümayiş etdirilir. Başqaları ilə qarşılıqlı əlaqədə dinləmək və cavab vermək, test vəziyyətinə və təhsil sahəsinə uyğun olan münasibət xüsusiyyətlərini və ya dəyərləri nümayiş etdirmək bacarıqları formalaşır.

Affektiv sahənin islahatı indi müasir emosiya nəzəriyyəsi və tədqiqatına əsaslanır. Əsas təsir nəzəriyyəsi (Barrett, 2017) proses səviyyələrinin iyerarxiyasını *öyrənmə, inkişaf, motivasiya və böyümə* ilə bağlı fərziyyələrə uyğunlaşdırılır. Affektiv sahə demək olar ki, tam yenidən dizaynına səbəb oldu, çünki hər səviyyə yenidən müəyyən edildi, bir çox yeni saxələr müəyyən edildi və öyrənmə bacarıqlarının sayı 86-dan 180-ə qədər iki dəfədən çox artdı (Fishman, Golub, 2007, p. 20).

Affektiv təsnifata *qəbul etmək, cavablandırma, qiymətləndirmə, təkilatlama və səciyyələndirmə* daxildir.

Cavab vermək müəyyən qədər kiçik ölçüdə fikirlərə, materiallara və ya hadisələrə aktiv şəkildə cavab verməklə bağlıdır (Fishman, Golub, 2007; Nəzərov, Mollayeva, 2011).

Yuxarıda verilmiş diaqramda *Affektiv Domenin Taksonomiyası* aşağıdan yuxarıya doğru beş səviyyəni ehtiva edir: *qəbul etmə, cavab vermə, qiymətləndirmə, təşkilatlanma və səciyyələndirmə* (şəkil 1).

- *Qəbul etmək* şagirdin iştirak etmək istəyini ifadə edir və xüsusi stimül hadisələri olan, sinif fəaliyyəti, dərslər, musiqi və digər sahələrlə məşğul olur. Bu sahədə öyrənmə nəticələri arasında dəyişir, diqqət üçün mövcud olan obyektləri və hadisələri sadə şəkildə dərk etmək səriştəsi formalaşır. Qəbul ən aşağı səviyyəsini təmsil edir affektiv sahədə təlim nəticələri ilə ifadə olunur. Burada şagirdlərdə - *soruşur, seçir, təsvir edir, izləyir, verir, tutur, müəyyən edir, yerləşdirir, ad verir, işarə edir, seçir, dik oturur, cavab verir, istifadə edir* bacarıqlar formalaşır.

- *Cavab vermək* şagirdin fəal iştirakını nəzərdə tutur. Bu səviyyədə o, nəinki müəyyən bir fenomenlə maraqlanır, həm də ona müəyyən şəkildə reaksiya verir. Bu sahədə öyrənmə nəticələri cavab verməkdə təyin edilmiş materialı oxuyur, cavab vermək istəyi ilə könüllü olaraq tapşırığı oxuyur və ya cavab vermək məmnunluğunu göstərir. Bu kateqoriyanın daha yüksək səviyyələrinə adətən “maraq” altında təsnif edilən tədris məqsədləri daxildir; yəni müəyyən fəaliyyətlərin axtarışından zövq almağı vurğulayanlar. Bu mərhələdə şagirdlərdə - *cavab verir, kömək edir, uyğunlaşır, müzakirə edir, salamlayır, kömək edir, yerinə yetirir, məşq edir, təqdim edir, oxuyur, söyləyir, hesabat verir, seçir, deyir, yazır- bacarıqları formalaşır.*

Qiymətləndirmə, şagirdin müəyyən bir obyektə, fenomenə və ya davranışa verdiyi dəyər və ya dəyərlə əlaqədardır. Bu, dəyərin daha sadə qəbul edilməsindən daha mürəkkəb öhdəlik səviyyəsinə qədər dəyişir. *Qiymətləndirmə* müəyyən edilmiş dəyərlər toplusunun daxililəşdirilməsinə əsaslanır, lakin bu dəyərlərə dair ipucları tələbənin açıq davranışında ifadə olunur. Bu sahədə öyrənmə nəticələri, dəyəri aydın şəkildə müəyyən etmək üçün kifayət qədər ardıcıl və sabit olan davranışla əlaqədardır. Adətən “*münasibətlər*” və “*qiymətləndirmə*” altında təsnif edilən təlim məqsədləri bu kateqoriyaya aid edilir. Bu mərhələdə şagirdlərdə *tamamlayır, təsvir edir, fərqləndirir, izah edir, izləyir, formalaşdırır, təşəbbüs edir, dəvət edir, qoşulur, əsaslandırır, təklif edir, oxuyur, hesabat verir, seçir, paylaşır, öyrənir, işləyir* kimi bacarıqları formalaşır (Zuckerman, Obukhova, Bilibina, 2024).

- *Təşkilatlaşdırma* müxtəlif dəyərləri bir araya gətirmək, onlar arasındakı münaqişələri həll etmək və daxili ardıcıl dəyərlər sisteminin qurulmasına başlamaqla məşğuldur. Beləliklə, əsas məqsəd dəyərlərin müqayisəsinə, əlaqələndirilməsinə və sintezinə yönəldilir. Təlim nəticələri dəyərin konseptuallaşdırılması ilə və ya dəyərlər sisteminin təşkili ilə aid ola bilər. Burada həyat fəlsəfəsinin inkişafı ilə bağlı təlim məqsədləri bu kateqoriyaya aiddir. Bu mərhələdə şagirdlərdə - *dəyişdirir, təşkil edir, birləşdirir, müqayisə edir, tamamlayır, müdafiə edir, izah edir, ümumiləşdirir, müəyyən edir, integrasiya edir, dəyişdirir, sifariş verir, təşkil edir, hazırlayır, əlaqələndirir, sintez edir* bacarıqları formalaşır (Clark, 2020; Fishman, Golub, 2007; Toffler, 1995).

Dəyərlər vasitəsilə səciyyələndirmək hər bir şagirdə fərd olaraq, xarakterik bir “*həyat tərzi*” inkişaf etdirmək üçün davranışını idarə edən bir dəyərlər sistemləri təqdim edir. Bu səviyyədə öyrənmə nəticələri geniş fəaliyyət spektrini əhatə edir, lakin əsas diqqət davranışın şagirdə xas və ya xarakterik olması faktına yönəldilir. Şagirdlərin uyğunlaşma nümunələri, şəxsi, sosial, emosional olaraq əlaqəli olan tədris məqsədləri burada uyğun olur. Bu zaman şagirdlərdə - *hərəkət edir, ayrıl-seçkilik edir, nümayiş etdirir, təsir edir, dinləyir, dəyişdirir, yerinə yetirir, tətbiq edir, təklif edir, təyin edir, suallar verir, nəzərdən keçirir, xidmət edir, həll edir, istifadə edir, yoxlayır* kimi bacarıqlar formalaşır (Barrett, 2016; Bloom, Krathwohl, 1956).

- **Psixomotor öyrənmə sahəsi**

Psixomotor öyrənmə sahə fiziki hərəkətə, koordinasiyaya, o cümlədən motor bacarıq sahələrindən istifadəyə əsaslanır. Bu sahə yeddi kateqoriyanı birləşdirir. Onlar qavrayışdan başlayırlar, bu da motor fəaliyyətini idarə etmək üçün sensor işarələrdən istifadə etmək bacarığı deməkdir.

1) *Qavrama (açıqlıq)*: Qabiliyyətlər hamısı sensorlardır sonra motor fəaliyyətinə rəhbərlik edin. Bunlar sensorlardan ibarətdir seçim yolu ilə stimullaşdırma adlanır. Burada əsas bacarıqlara *seçir, təsvir edir, müəyyən edir, təcrid edir, əlaqələndirir, aşkar edir, fərqləndirir* daxildir.

2) *Hərəkət etməyə hazır olmaq*. Buraya zehni, fiziki və emosional sahələr daxildir. Bu üç sahə öyrənənin müxtəlif vəziyyətlərə reaksiyasını əvvəlcədən müəyyənləşdirir. Bu mərhələdə öyrənmədə şagirdlər *başlayır, göstərir, izah edir, hərəkət edir, davam edir, reaksiya verir, göstərir, vurğulayır, könüllülük etmək* bacarıqlarına yiyələnirlər.

3) *Rəhbər edilən cavab*: Öyrənmənin ilkin mərhələləri asimulyasiya və sınaq və səhvləri ehtiva edən bacarıq kompleksi adlanır. Təqlid, sınaq və səhvi özündə birləşdirən mürəkkəb bir bacarıq öyrənərkən ilkin mərhələlərə istinad edən rəhbər cavablar olur. Hər hansı bir mürəkkəb bacarığın öyrənilməsində aralıq mərhələyə aid olan mexanizmdir. Bu mərhələdə şagirdlər *kopyalayır, izləyir, izləyir, reaksiya verir, çoxaldır, cavab verir* kimi bacarıqlara yiyələnirlər (Burke, Tobler, Baddeley, Schultz, Ungerleider, 2020; Hoque, 2017; Nəzərov, Mollayeva, 2011).

4) *Mexanizm (əsas bacarıq)*: Bu, orta səviyyədir mürəkkəb bir bacarıq öyrənmə mərhələsi adlanır. Öyrənilmiş cavablar vərdiş halına gəlir və hərəkətlər müəyyən inam və peşəkarlıqla yerinə yetirilir. Əqli, fiziki, eləcə də emosional dəstləri özündə cəmləşdirən hərəkətə hazırlığı ifadə edir. Mürəkkəb hərəkət nümunələrini özündə cəmləşdirən bacarıqlı performansla aid olan kompleks açıq cavablar olur. Bu zaman şagirdlər qeyd olunan bacarıqlara, *yığır, kalibrləyir, qurur, sökür, nümayiş etdirir, bağlayır, düzəldir, üyüdür, qızdırır, manipulyasiya edir, ölçür, düzəldir, qarışdırır, təşkil edir, eskizlər çəkir* kimi bacarıqları nümayiş etdirirlər.

5) *Uyğunlaşma*: Bacarıqlar yaxşı inkişaf etmiş və fərdidir xüsusi uyğun günəş modifi hərəkət nümunələri nümayiş etdirilir. Uyğunlaşma, yəni bacarıqlar inkişaf etdirilir və fərdin xüsusi öyrənənlərə cavab vermək üçün hərəkət nümunələrini dəyişdirmək qabiliyyəti qazanılır. Bu zaman müəyyən bir vəziyyətə və ya problemə uyğunlaşmaq üçün yeni hərəkət nümunələrinin yaradılmasına istinad edir. Bu mərhələdə şagirdlər *uyğunlaşdırır, dəyişdirir, dəyişdirir, yenidən təşkil edir, yenidən təşkil edir, nəzərdən keçirir, dəyişir* kimi bacarıqlara yiyələnirlər (Moskvichev, 2009; Nəzərov, Mollayeva, 2011).

6) *Mənşə*: Uyğun yeni hərəkət nümunələri yaratmaq xüsusi vəziyyət və ya xüsusi problem. Öyrənmək nəticələr yüksək əsaslanan yaradıcılığı vurğulayır inkişaf etmiş bacarıqlar formalaşır. Performansın adekvatlığı hər bir şagird tərəfindən əldə edilir. Bu mərhələdə şagirdlər *tənzimləyir, qurur, birləşdirir, tərtib edir, qurur, yaradır, dizayn edir, başlayır, edir, yaradır* kimi bacarıqlara yiyələnirlər (Clark, 2020; Hoque, 2017; Nəzərov, Mollayeva, 2011).

Nəticə

Beləliklə, Azərbaycanda ümumi təhsil müəssisələri üzrə şagirdlərin öyrənməyi öyrətmək bacarıqlarının formalaşması elmi-nəzəri baxımdan bir təsnifata, kateqoriyaya bölünür və bu təsnifat iyeraxik xarakter daşıyır. Məlum olmuşdur ki, öyrənməyi öyrənmək koqnitiv, affektiv və psxomotor səriştələri formalaşdıran bir prosesdir. Bu təsnifat üzrə öyrənmə təlimdə prosesi metakoqnitiv bacarıqların məzmununa uyğun daha səmərəli şəkildə aparılmasını tələb edir.

Ədəbiyyat

1. Ağayev, Ə. Ə., Talibov, Y. R., İsayev, İ. N., & Eminov, A. İ. (2006). *Pedaqogika*. Adiloğlu.
2. Anderson, L. W., & Krathwohl, D. R. (Eds.). (2001). *A taxonomy for learning, teaching, and assessing: A revision of Bloom's taxonomy of educational objectives*. Allyn & Bacon (Pearson Education Group).
3. Barrett, L. F. (2016). The theory of constructed emotion: An active inference account of interoception and categorization. *Social Cognitive and Affective Neuroscience*, 12(1), 1–23. <https://doi.org/10.1093/scan/nsw154>
4. Bloom, B. S., & Krathwohl, D. R. (1956). *Taxonomy of educational objectives: The classification of educational goals. Handbook I: Cognitive domain*. Longmans, Green.
5. Burke, C. J., Tobler, P. N., Baddeley, M., Schultz, W., & Ungerleider, L. G. (2020). Neural mechanisms of observational learning. *Psychological Science and Education*, 25(4), 51–59. <https://doi.org/10.17759/pse.2020250405>

6. Clark, D. (2020, December 10). Bloom's taxonomy of learning domains: The cognitive domain. <http://www.nwlink.com/~donclark/hrd/bloom.html>
7. Fishman, I. S., & Golub, G. B. (2007). *Formiruyushchaya otsenka obrazovatel'nykh rezul'tatov uchashchikhsya: Metodicheskoye posobiye*. Uchebnaya literatura.
8. Hoque, E. (2017, January). Three domains of learning: Cognitive, affective and psychomotor. https://www.researchgate.net/publication/330811334_Three_Domains_of_Learning_Cognitive_Affective_and_Psychomotor
9. Moskvichev, L. N. (2009). Znaniye. In Z. T. Toshchenko (Ed.), *Tezaurus sotsiologii: Tematicheskii slovar-spravochnik* (p. 77). YUNITI-DANA.
10. Nəzərov, A., & Mollayeva, E. (2011). *Müasir dövrün təhsil problemləri (Mühazirə xülasələri)*. Dərs vəsaiti.
11. Toffler, A. (1995). *Creating a new civilization*. Turner Publishing.
12. Vygotsky, L. S. (1978). *Mind in society: The development of higher psychological processes* (Original work published 1930). Harvard University Press.
13. Zuckerman, G. A., Obukhova, O. L., & Bilibina, T. M. (2024). Interpsychological origin of the educational action of modeling. *Cultural-Historical Psychology*, 20(1), 27–37.

Daxil oldu: 13.01.2025

Qəbul edildi: 02.03.2025